

הרב אברהם בורשטין

מה יעשו
היום במקדש

ראש חודש

יוצא לאור לרגל תרגול ראש החודש במקדש
ל' באדר א' ה'תשע"ה

תוכן החוברת

6

תפלת מוסף של ראש חודש
ושל שבת ראש החודש

12

תגובה למאמרו של רחמים של שלום
"האם נשוב לקדש חדשים עפ"י
הראיה"

14

מה יעשו היום בבית המקדש?
ראש חודש

21

מה יעשו היום בבית המקדש?
מחצית השקל

על הסדרה לרבים מאיתנו

ציפייה גדולה לבית המקדש ולהשבת העבודה בו. אולם, לא כולנו יודעים כיצד התבצעו בעבר, וכיצד יתבצעו בע"ה בקרוב, עבודות אלו באופן מעשי. וכך, המבט על הציפייה למקדש, והבנת פסוקי הקרבנות הנלמדים בתורה והנאמרים בתפילה, עלול להיות לא מובן ותיאורטי בלבד.

מטרת הסדרה לקרב אלינו בשפה ברורה וקלה את הנעשה בזמנים השונים במקדש, על מנת שאדם יוכל לחיות את 'חיי המקדש' ביום יום ובמיוחד בחגים ובמועדים. בע"ה בבית המקדש ובסביבותיו יעמדו תלמידי חכמים גדולים, ויורו כיצד לנהוג למעשה, ואין לפסוק הלכה מהכתוב כאן! מהדורה זו הינה ראשונית ונתונה להערות ושינויים.

תודה רבה לרבנים שעזרו והעירו

את הערותיהם (לפי סדר הא', ב'), בעל 'אורחותיך למדני', הרב גרשון באס, הרב יהודה וינגוט והרב אמיר חסקין. תודה מיוחדת לחברותא שלי שלמד איתי פרקים רבים בעניין, ולכל שאר העוזרים והמעירים. ישר כח למחברי הספרים העוסקים בעניינים אלו, שהשתמשתי בהם רבות. לעיתים השמטנו דברים שהם דעת יחיד או חידוש של שיטה מסוימת, וכן לעיתים קיצרנו והשמטנו מקורות נוספים. לעיתים קיצרנו בהסבר העניינים ומקורותיהם כדי שלא לכפול יותר מדי דברים שעסקנו בהם כבר בעניין פסח או סוכות. תודה רבה לדוד אורי מן נ"י על עזרתו בכתיבת הפרק על הביכורים.

מה יעשו היום במקדש? ראש חודש ומחצית השקל

הרב אברהם בורשטין
בכל ענייני החוברת ולהערות:
(052-3114334)

hamonorot@gmail.com

עיצוב: יצחק למפרט 054-8046613
איור כריכה: ברוך נחשון, חברון

אדר א' התשע"ה
כל הזכויות שמורות

לפרטים ותרומות: 054-5343545
גמ"ח מטה אירגוני המקדש
בנק מזרחי סניף בר אילן
414-599910

כל משתתף באירוע מתבקש לתרום כנדבת ליבו ויכולתו
לכיסוי ההוצאות

הקדמה

אנו, עם ישראל כולו מתחדש בראשי חודשים יחד עם הבריאה כולה ובעבודת בית המקדש המתחדשת בפועל נשמח כולנו. ברוך המחדש חדשים.

ראש חודש אדר ב' מגיע ומרבין בשמחה לקראת קבלת פני השכינה שלוש יום קודם ראש חודש ניסן, ראש חודשים לחודשי השנה שבו חלה המצווה הראשונה שנצטוו ישראל מצוות קידוש החודש מצוות הזמן החדש, יציאת מצרים. כזה ראה וחדש. עם ישראל נמצא כעת ביציאת מצרים חדשה וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, והערב אנו מתכוונים לתרגל שלוש מצוות הקשורות בחודש.

קרוב הקטרת אימורי שעיר ראש חודש בהקשר כל קרבנות ראש חודש תמידין ומוספין, מנחות ונסכים.

עדות מולד הלכנה, חקירת עדות בפני בית דין של ראיית מולד הלכנה בפועל והשמעה על השקלים.

חובת מתן מחצית השקל לשם המקדש כמצוות עשה מדאורייתא הנוהגת עכשו בפני הבית ערב הקמתו לקיים והכינו את אשר יביאו.

עיקר החוברת הוא מאמרו של הרב אברהם בורשטיין מה נעשה בראש חודש כשהמקדש יעמוד על מכונו.

עוד בחוברת מאמרים מצוטטים בשלושת המצוות המדוברות בהתחדשותן בזמן הזה.

מטה ארגוני המקדש

ראשי חודשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון.

ושעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. ותשועת נפשם מיד שונא. מזבח חודש בציון תכין ועולת ראש חודש נעלה עליו ושעירי עזים נעשה ברצון. ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו. ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך. האמורים לפני מזבחך. אהבת עולם תביא להם וגבית אבות לבנים תזכור:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו. ותטענו בגבולנו. והביאנו לציון עירך ברנה. ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספיים כהלכתם. ואת מוסף יום ראש החודש הזה. נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצוות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך

ברכות פ"ט ה"ב.

היו אומרים את קטע החתימה של הרגלים ו"השיאנו", ובכתבי יד נמצאת אף הברכה "אתה בחרתנו". מבנה הברכה דומה לזה של ברכת קדושת היום בשבת ובוועדים, אך אינו זהה אתו. יש פתיחה: "ראש חדשים", "אתה יצרת" פסוקי קרבן במוסף מס' במדבר כ"ח וקטע החתימה הפותח במלים "א-לוהינו וא-לוהי אבותינו". אך חסר הקטע בין פסוקי הקרבן ובין קטע החתימה, בשבת: "ישמחו במלכותך" וברגלים: "א-לוהינו וא-לוהי אבותינו, מלך רחמן".

ראש חודש כיום כפרה

הנוסח שלנו מדגיש עם פתיחתו את האופי המיוחד של ראש חודש כיום כפרה, בניגוד למועדים שהם ימי שמחה: "ראשי חדשים לעמך נחת, זמן כפרה לכל תולדותם בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם", וכן בנוסח של שבת ר"ח: "ותתן לנו... [ו] ראשי חדשים לכפרה".

מה טיבו של ר"ח כיום כפרה? אנו למדים מן הפסוק: "ושעיר עזים לחטאת לה"², שחטאת זו מכפרת על חטא שאין מכיר בו אלא ה'³; אלה הן עבירות הקשורות בכניסה בטומאה למקדש ולאכילת קדשים בטומאה ("טומאת מקדש וקדשיו") "ואין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף", שלא נודע לעבריין מעולם, גם לא לאחרי המעשה שעבר בטעות, בשגגה עבירה מעין זו, כגון שנכנס למקדש מבלי שידע שהיה טמא ולא נודע לו לעולם. אין לו, אפוא, כל אפשרות להשיג כפרה אישית בדרך אחרת.

אמנם גם מוספי המועדים כוללים חטאת מעין זו של ר"ח, אך בחגים זה רק צד אחד של תוכן היום, והעיקר היא שמחת הרגל.

אגב, ישנה דעה (ר' שמעון) במשנה מס' שבועות שישנה עבירה שרק שעיר ראש מכפר עליה: טהור שאכל את הטמא (=בשר קדש טמא). ישנה דעה שלישית (של ר' מאיר) שכל השעירים כפרתם שווה, אף השעירים של יום הכפורים. מכל מקום שונה אופיו של ראש חודש מזה של המועדים, בזה שהוא רק יום כפרה, ובזה הוא דומה ליום הכפורים. בעיקר הוא מיועד לכפרה על החטאים שעברו ישראל עליהם בחודש שחלף, "דאירעה בין זה לזה"⁴.

אופיו זה של ר"ח כיום כפרה על מה שהתרחש בחודש האחרון מתבטא לפי ספר

2. במדבר כ"ח ט"ו.
3. שבועות ט' ע"א.
4. שבועות ט' ע"ב.

תפלת מוסף של ראש חודש ושל שבת ראש החודש

שני נוסחים לברכת היום במוסף

הברכה האמצעית של מוסף לראש החודש - קדושת היום - נמצאת בסידורנו (במנהגי כל העדות) בשתי נוסחאות: אחת לראש חודש שחל באחד מימות החול, והיא מתחילה במלים: "ראשי חודשים לעמך נתת"; והשנייה לשבת ראש חודש: "אתה יצרת עולמך מקדם".

כפילות זו אינה קיימת בשום חג מחגי ישראל; בכלם הנוסח שווה היום בין אם החג חל באחד מימות השבוע בין אם הוא חל בשבת. במקרה אחרון זה מוסיפים רק את ההוספות המיוחדות לשבת: "ותתן לנו... שבתות למנוחה", "וביום השבת", "ישמחו במלכותך", וכן בחתימה.

מן התלמוד הירושלמי¹ מתברר שהיה קיים בארץ-ישראל מנהג שגם בראש חודש

1. ברכות פ"ט ה"ב.

הכוזרי במלים⁵: "זמן כפרה לכל תולדותיו", אשר הוראתן כאן לדעתו - אין זה פשוטן - "לכל מאורעותיהם"; וזה לשונו של ריה"ל:

"ואחר כן (=אחרי תקון הנפש שהופעל על מגוחת השבת) יהיה עתיד לרפואה החודשית שהיא זמן כפרה לכל תולדותם, רצוני לומר, תולדות החדשים וחדושי הימים, כמו שאמר "כי לא תדע מה ילד-יום"⁶.

כפרה על מיעוט הירח

אך חכמי האגדה לא הסתפקו בצד זה של כפרת החטאים ע"י ראש חודש בפסוק: "ושעיר עזים אחד לחטאת לה"⁷ מוסף של ר"ח מוספת המלה "לה" לעומת פשוט יתר מוספי המועדים, בהם כתוב "ושעיר חטאת אחד" וכדומה. תוספת זו נדרשת ע"י ריש לקיש:

"מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו לה? אמר הקב"ה: שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח"⁸.

הקב"ה - כך מספר התלמוד בספור הידוע - קבל את טענת הירח שהיה שווה בגדלו לשמש: "אפשר ששני מלכים שישתמשו בכתר אחד?" וצווה עליו להמעיט את עצמו. הירח טוען: "הואיל ואמרתי דבר הגון, אמעיט את עצמי?" ואינו מקבל כל פיצוי שהקב"ה מציע לו. ה' נאלץ, אפוא, לכפר על מעוט הלבנה ע"י הקרבת החטאת. המהרש"א בחדושי האגדות שלו למקום מסכם את דברי המפרשים שקדמו לו באומרו שיש כאן רמז לגורלה של כנסת ישראל אשר הירח סמל לה, אשר ממעטת את דמותה בחשכת גלותה הארוכה לפי גזרת הקב"ה, והקב"ה - כביכול - רואה צורך לעצמו לכפר על מהלך אכזרי זה של הנהגת עולמו.

על פירוש אגדה נוסף רמזנו כבר לעיל בפרק על חצי ההלל. אנשי המעמד - ישראל שהתאספו בעריהם לתפלה ולצום במשך שבוע שלם לשם התייחדות עם עבודת בית-המקדש שבוצעה בשבוע זה על ידי משמר הכוהנים מאותו המחוז - היו מתענגים ביום רביעי "על תינוקות שלא תעלה אסכרה בפייהם"⁹. מיום שנתלו המאורות ברקיע ביום רביעי נפלה אסכרה בתינוקות שלא יכלו לסבול האוויר, והתקלה הקוסמית - כביכול - נתבטלה ע"י קרבן ראש החודש. פירוש זה מובא

כבר בפירוש בעלי התוספות על התורה לבמדבר כ"ח ט"ו, וכן מצאנו אותו לעיל בהגהות לספר המנהגים של ר' יצחק אייך מטירנא. לפי אגדה זו נתפס הבטוי "זמן כפרה לכל תולדותם" במובן "ילדיהם":

"וכל שכן בשעות חידוש הלבנה שיש לדאוג לתינוקות, וקרבן זה של ראש חודש מכפר עליהן, וזהו שאנו אומרים במוסף של ראש חודש "זמן כפרה לכל תולדותם" ותולדותיו של אדם אלו התינוקות".

לשני הפרושים האחרונים על אופי הכפרה שבראש חודש יסוד רעיוני משותף: תשובתו, מעשה הכפרה ועמידתו המוסרית של האדם עשויים לתקן - כביכול - לקויים הטבועים בקוסמוס ובמהלך ההיסטוריה.

תאור ר"ח בעבר - בעבודת בית המקדש - נמשך: "זיכרון לכולם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא". על משמעות ה"זיכרון" בקשר לר"ח עמדנו לעיל בדיוננו על "יעלה ויבוא" על סמך הכתוב: "והיו לכם לזיכרון"¹⁰. צורת העתיד "יהיו" באה כדי לבטא את ההתמדה - כך היה תמיד, אך הגר"א בסידורו גורס "היו".

בקשת להחזרת העבודה לבית המקדש

מתיאור בעבר עוברת הברכה מיד לבקשת החזרת העבודה לבית המקדש מבלי להזכיר את החטא שגרם לחורבנו, וזאת בניגוד לתפלת המועדים ("ומפני חטאינו") ואף לתפלת שבת ר"ח ("ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו, חרבה עירנו... ואין אנו יכולים לעשות חובותינו").

בתיאור העתיד - החזרת העבודה - עלינו לציין כמה פרטים. עולת המוסף ("ועולת ראש חודש נעלה עליו") מזכרת לפני החטאת ("ושעירי עזים נעשה ברצון"), אעפ"י שהקרבת החטאת קודמת תמיד לזו של העולה¹¹, כנראה מתוך שמירה על הסדר בפרשת המוסף בתורה¹². אך מפתיע הציון "ושעירי עזים נעשה ברצון", הרי "רצון" הוא ביטוי אופייני לקרבן נדבה ולא לחטאת, שבאה אך ורק כחובה¹³. אך "לעתיד לבוא יהיה אור הלבנה כאור החמה ואין צורך בכפרה על מיעוט הירח, לפיכך יהיה השעיר רק ברצון ונדבה לבד"¹⁴. כמו כן מתמיה שבמוסף של ר"ח דווקא אנו מדגישים את השירים שהיו אומרים

10. במדבר י' י'.
11. זבחים ז' ע"א.
12. במדבר כ"ח, י"א, ט"ו.
13. משום כך אנו אומרים בתפילת מוסף של שבת רצית קרבנותיה, שאכן במוסף של שבת הוא היחיד שהוא חסר שעיר חטאת.
14. מהר"ט אלגאזי בס' שלמי צבור הלכות ר"ח; מובא בסדור "אוצר תפלות" וילנא תרפ"ח, ע' 900.

5. ג' ה'. ובעקבותיו כל-בו סעיף מ"ג.
6. משלי כ"ז, א'. כך פרש גם ראב"ע את המלה "תולדות" (בראשית ל"ז ב'. אלה תולדות יעקב: אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו, מגזרת "מה ילד יום").
7. במדבר כ"ח ל'.
8. חולין ס' ע"ב.
9. ירושלמי תענית פ"ד הלכה ג'.

בבית המקדש: "ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך", הרי בכל יום נאמר שיר של יום ע"י הלויים, ולכל חג מזמור משלו שבא במקום ה"שיר של יום". מדוע מוזכר בתפלה רק שירו של ר"ח? הטעם הוא, כנראה בזה ש"ראש חודש שחל להיות בשבת שיר של ראש חודש דוחה שיר של שבת"¹⁵, וכפי שר' יוחנן מנמק "לידע שהוקבע ר"ח בזמנו, לעשות היכר ולהודיע שר"ח היום ונקבע בזמנו, ואילו שיריהם של כל יתר החגים נדחים מלפני שירה של שבת"¹⁶. פסוקי קרבן המוסף ("ובראשי חודשיכם") הבאים אחרי הפתיחה כמו בכל מוסף נאמרים בחינת "ונשלמה פרים שפתינו" במקום הקורבן עצמו.

החתימה

קטע החתימה עשיר הבקשות על אושר רוחני וחומרי בתפלת החגים ("קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך, שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת...") מכיל כאן רק בקשה אחת: ("חדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה...") שתיים עשרה לשונות של שפע יש כאן: (1 לטובה, 2 ולברכה, 3 לששון, 4 ולשמחה, 5 לישועה, 6 ולנחמה, 7 לפרנסה, 8 ולכלכלה, 9 לחיים, 10 ולשלום, 11 למחילת חטא, 12 ולסליחת עון, כנגד שנים עשר חודשי השנה. בשנה מעוברת שבה ישנם שלושה עשר חדשים מוסיפים "ולכפרת פשעי"¹⁷. קיימים חילוקי מנהגים, אם להוסיף תוספת זו במשך כל שנת העבור¹⁸, רק מר"ח חשון עד אדר ב'¹⁹ או אפילו רק בר"ח אדר ב'²⁰. נוסח ספרד מוסיף ע"פ נוסח הרמב"ם בקשה נוספת הצופה לאחרית הימים: "ויבא החודש הזה סוף וקץ לכל צרותינו תחלה וראש לפדיון נפשנו".

כי בעמך ישראל בחרת

הזכרת בחירת ישראל לפני חתימת הברכה ("כי בעמך ישראל בחרת מכל האומות") באה לפי ההלכה שבכל ברכה "צריך שיאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן"²¹ דהיינו

15. סוכה נ"ד ע"ב.

16. מזמור של יום השבת, תהלים צ"ב. כך הוא מנהג הפרושים בירושלמי (תלמידי הגר"א. שמזמור של יום השבת דוחה את מזמורי כל החגים ואך שירו של ר"ח, דוחה של שבת. ובר"ח טבת גם של חנוכה (תהלים ל'). ט' לוח א"י מהד' טוקוצ'ינסקי, תשכ"ד, ע' 40.

17. אליהו רבה, ס' תכ"ג ס"ך, ו'.

18. אליהו רבא. של"ב.

19. ר' ישעיהו ברלין.

20. יוסף אומץ תרצ"א, מנהג פרנקפורט.

21. פסחים ק"ד ע"א.

שהמלים לפני החתימה "ברוך אתה ה'" צריכות להיות דומות כעין מעבר - לברכה. "מעין החתימה" מתבקש כאן, באשר הברכה חותמת "מקדש ישראל וראשי חודשים". בחירת ישראל ובחירתן קודמות לקדוש החודשים והמועדים: "אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם"²² - קביעת החודשים והמועדים מסורה בידי ישראל - מה שאין כן בשבת הקבועה ממעשה בראשית. בתפלת המועדים אין צורך במשפט מעין זה לפני החתימה, באשר כל קטע החתימה ענינו קדושת ישראל על ידי התורה והמצוות: "קדשנו במצוותיך", והרי בחירה וקדושה מושגים קרובים ודומים: "אתה בחרתנו מכל עמים... וקדשתנו במצוותיך" נאמר בפתיחת תפלת המועדים. אגב, אולי מעידה "מעין חתימה" שלנו על פתיחת הברכה ב"אתה בחרתנו", כפי שנמצא באמת בכתבי יד, דבר שבנוסחנו אינו נמצא עוד²³.

22. ויקרא כ"ג ד'.

23. על כך העיר לי בשיחה הר"ר יוסף היינמן.

תגובה למאמרו של רחמים של שלום "האם נשוב לקדש חדשים עפ"י הראיה"

שי ואלטר

הערות שי ואלטר פורסמו לראשונה בכתב העת "יודעי בינה" כרך ד', בהוצאת המכון ללימודי קידוש החודש ע"ש דרייזין ישיבת כרם ביבנה, ניסן תשס"ז

מאמרו של ר' רחמים של שלום "האם נשוב לקדש חודשים על פי הראייה?" נתפרסם באתר דעת. אנו נותנים כאן את תגובתו של ר' שי ואלטר למאמר. כיוון שהתגובה בנויה בצורת הערות למאמר המקורי, אנו חוזרים ונותנים כאן את המאמר של ר' שר שלום, ובתוכו משולבות הערותיו של שי ואלטר.

תגובתו של רחמים של שלום להערות שי ואלטר נמצאות במאמר נפרד.

האם נשוב לקדש חודשים על-פי הראייה?

רחמים שר-שלום

א. הדעה המקובלת: בעתיד נשוב לקדש חודשים עפ"י

ראיית הירח

בימינו מקובלת הדעה, שבעתיד כאשר ייווצרו התנאים הדרושים, נהיה חייבים לשוב ולקדש חודשים עפ"י ראיית הירח ואולי גם לעבר שנים עפ"י סימני האביב כפי שהיה נהוג בעבר. ביטוי ברור לדעה זו ניתן למצוא במאמרו של הרב ישראל רוזן "הודעת קידוש החודש ברדיו לעתיד לבוא" (תחומין ד תשמ"ד):

"פשוט וברור כי מהרה יבנה המקדש ויחזור הדבר לאיתנו ולתיקונו הראשון ותשוב סמיכת חכמים למקומה ונשוב בע"ה לקדש חודשים עפ"י הראייה, או אז נוכל להודיע לכל באי עולם על קידוש החודש או עיבורו באמצעות שידורי רדיו וטלביזיה או בכל דרך תקשורתית אחרת שיש לסמוך עליה לפי דרכו של עולם".

והאסטרונום החובב רוי הופמן מייסד "האגודה לצפייה בירח החודש" כותב בשיחת השבוע של חב"ד (גליון 742)

"חברי האגודה מתרגלים לקראת בוא המשיח וחיידוש הסנהדרין. אז יוכלו להתייצב לפני הסנהדרין כעדים מיומנים ולהעיד על המולד".

הגדיל לעשות ר' שי ואלטר, ראש "המכון ללימודי קידוש החודש" שליד ישיבת כרם ביבנה המבקש "להטעים אותנו מעט מהלוח העתידי":

"קביעת הלוח תיעשה ע"י בי"ד הגדול - הסנהדרין שתצפה לעדים שיעידו על ראיית הירח החדש... לא יהיה ניתן לפרסם לוח שנה מראש... כללי הלוח יתבטלו... עקרונית ראש השנה יוכל לחול בכל אחד מימות השבוע ולא יידחה מהימים א', ד', ו'... גם לא יהיה מספר קבוע של ימים בחדשי השנה... הכל יהיה תלוי בראיית הירח... (מעייני הישועה, גיליון 111 ערה"ש תשס"ד).

לפי התיאור הנ"ל שר' שי ואלטר מצביע עליו כ"חזון הלוח העתידי" עפ"י שיטת הרמב"ם, תיווצר בעתיד מציאות חדשה של מיעויות דעתיות הציבור לא יוכל לעמוד בה. בפרקים הבאים נגלה שלפי הגאונים (א) אין שום הכרח לשוב ולקדש חודשים עפ"י הראייה דווקא, וגם ננסה להוכיח שזו יכולה להיות תואמת את שיטתו של הרמב"ם. אבל בתחילה נעמוד על הגורמים והסיבות לתיקון הלוח, אולי נוכל להסתייע בהם כדי למצוא תשובה לשאלת הלוח העתידי.

ב. הסיבות לתיקון הלוח ע"י הלל

בשנת ד'ק"ט (359 למנינם) תיקן הלל ב"ר יהודה נשיאה שמכאן ואילך יקבעו חודשים ושנים עפ"י חשבון בלבד (ב). תיקון הלוח כנ"ל נעשה אפוא כ- 140 שנה לפני חתימת התלמוד ומפתיע הדבר שבתלמוד אין זכר לתיקון הלוח ע"י הלל (ג). את דבר תיקון הלוח ע"י הלל מזכיר לראשונה רב האי גאון בן רב שרירא (ראשית המאה ה- 11). אין רב האי אומר לנו מה הייתה הסיבה לתיקון הלוח. הוא רק מציין שאת "סוד העיבור" (כלומר חשבונות העיבור) (ד) קיבלנו ממשה רבנו עם הבהרה ש"כל זמן שסנהדרין קיימת יש להם לשנות מהמסורת". דבריו של רב האי פורשו בדורות הבאים שלא כהלכה כאילו ביטול הסנהדרין היה הגורם לתיקון הלוח ובפרקים הבאים נבחר שדבריו וגם דברי הרמב"ם בנידון לא הובנו כראוי ואנו נשוב ונדון בהם בהמשך. הרמב"ם בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם (מצווה קנג) דוחה את ההסבר הנ"ל שביטול הסנהדרין היה הגורם לתיקונו של הלל, מכיוון שהוא סבור שהסנהדרין וביה"ד הגדול של ירושלים חדלו לפעול 40 שנה לפני חורבן הבית. ואילו תיקונו של הלל נעשה, עפ"י המסורת שהייתה בידי רב האי, רק כעבור 400 שנה אחרי ביטול הסנהדרין. לכן הוא תולה את תיקונו של הלל בגלל היעדר בי"ד של "סמוכים" (ה). מול ההסברים הנ"ל אנו מוצאים הסברים אחרים. רב האי בר רב נחשון גאון (ראש ישיבת סורא בסוף המאה ה- 9), תולה את הסיבה לתיקון הלוח בשיבוש סדרי המועדים בגלל המחלוקות שפרצו:

לחדש שעבר, קובעים את יום זה (בלבד) לראש חודש, ואם לא, את היום שלמחרת (בלבד).

ביום השלושים עד לזמן מנחה קטנה²⁶ ממתנים לביאת עדים שיעידו על ראיית הלבנה. אם יגיעו עדים עד אז, יקבע אותו היום כראש חודש, ובו יקריבו את קרבנות המוסף, ואם לא, ידחו את מוספי ר"ח למחר²⁷.

הן המועדות, שנאמר אשר תקראו אותם מקראי קדש ונאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה" (רמב"ם קידוש החודש, א', ז').

"בית דין מחשבין בחשבונות כדרך שמחשבים האצטגנינים שיודעין מקומות הכוכבים ומהלכם וחוקרים ומדקדקים עד שידעו אם אפשר שיראה הירח בזמנו שהוא ליל שלשים או אי אפשר, אם ידעו שאפשר שיראה יושבין ומצפין לעדים כל היום כולו שהוא יום שלשים, אם באו עדים ודרשו וחקרום כהלכה ונאמנו דבריהם מקדשין אותו, ואם לא נראה ולא באו עדים משלימין שלשים ויהיה החדש מעובר" (שם ו').

"חדש שיהיה תשעה ועשרים יום ויראה הירח בליל שלשים נקרא חדש חסר, ואם לא יראה הירח ויהיה החדש שעבר שלשים יום נקרא חדש מעובר ונקרא חדש מלא, וירח שיראה בליל שלשים הוא הנקרא ירח שנראה בזמנו, ואם נראה בליל אחד ושלשים ולא נראה בליל שלשים הוא נקרא ירח שנראה בליל עבור" (שם ד').

26. "בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא, ונתקלקלו הלויים בשיר. התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה. ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה - נוהגין אותו היום קודש, ולמחר קודש, משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש כל היום" (משנה ר"ה ל:).

כוונת המשנה למנחה קטנה, כפי שכתב הרב ברוך כהנא: "אין מקבליים עדים ממנחה קטנה - מאירי ר"ה ל ע"ב, וטורי אבן שם (ד"ה התקינו), ושקל הקודש (ר"ח קניבסקי) הל' קידוש החודש ג, ה. רש"י ביצה ה ע"א ורמב"ם בפירוש המשנה ר"ה פ"ד מ"ד נוקטים "עד הקרבת תמיד של בין הערבים", שהוא במנחה קטנה".

27. נאמר במשנה (ר"ה ל:): "בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא, ונתקלקלו הלויים בשיר. התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה. ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה - נוהגין אותו היום קודש, ולמחר קודש..."

ובגמרא: "מה קלקול קלקלו הלויים בשיר? הכא תרגימו: שלא אמרו שירה כל עיקר. רבי זירא אמר: שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים. אמר לו רבי זירא לאהבה בריה: פוק תני להו: התקינו שלא יהו מקבלין עדות החדש אלא כדי שיהא שהות ביום להקריב תמידין ומוספין ונסכיהם, ולומר שירה שלא בשיבוש. אי אמרת בשלמא אמור שירה דחול - היינו דאיכא שיבוש, אלא אי אמרת לא אמור כלל - מאי שיבוש איכא? - כיון דלא אמור כלל אין לך שיבוש גדול מזה".

וברמב"ם (קידוש החודש ג, ה'-ו'): "בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל יום שלשים, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא עד בין הערבים ונתקלקלו במקדש ולא ידעו מה יעשו אם יעשו עולה של בין הערבים שמא יבאו העדים ואי אפשר שיקריבו מוסף היום אחר תמיד של בין הערבים, עמדו בית דין והתקינו שלא יהיו מקבלין עדות החדש אלא עד המנחה כדי שיהא שהות ביום להקריב מוספין ותמיד של בין הערבים ונסכיהם: אם הגיע מנחה ולא באו עדים עושין תמיד של בין הערבים, ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש ומקריבין מוסף למחר לפי שלא היו מקדשין אותו אחר מנחה..." לעומת דברי הרמב"ם רש"י שם הסביר שנוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש מדבר על ראש השנה ולא על כל ר"ח.

מה יעשו היום בבית המקדש? ראש חודש

פתיחה - קביעת ראש חודש על פי מולד הלבנה

לעיתיד לבוא²⁴ יקבע התאריך שבו חל ראש חודש, וממילא לוח השנה כולו, על פי הזמן שבו נראית הלבנה בחידושה²⁵, ולא על פי לוח שנה הקבוע מראש. אם הלבנה נראית בחידושה ביום השלושים

24. הרמב"ם (קידוש החודש ה', ב') תלה את הדבר במציאות של סנהדרין: "ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על הראייה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום ואין נזקקין לראייה", וכתב שם הר"ח קניבסקי (בשקל הקודש): "הרמב"ן כתב שלא מצינו הלכה זו אלא הטעם שאנו מקדשין וקובעין ע"פ החשבון הוא כמו שקבלו הגאונים שהלל הנשיא נכד ר"י הנשיא בראותו שמתבטלת הסמיכה עמד וקידש כל החדשים ע"פ חשבון זה עד ביאת הגואל וע"ז אנו סומכין וכ"כ הרבה ראשונים. וכתב בחזו"א דגם כונת רבנו אינו שהי' הל"מ לחשבון זה אלא הל"מ שיש רשות לחכמים לעשות חשבון קבוע שעל פיו יסודרו השנים ויתאימו שנות החמה ושנות הלבנה ועפ"ז קבע הלל ובית דינו את חשבוננו". ועיין במאמרו של ד"ר שי ואלטר בקובץ "יודעי בינה" קובץ ד', שהאריך להוכיח שלעת"ל יחזרו לקדש על פי הראייה.

25. "מצות עשה מן התורה על בית דין שיחשבו וידעו אם יראה הירח או לא יראה, ושירדשו את העדים עד שיקדשו את החדש, וישלחו ויודיעו את שאר העם באיזה יום הוא ראש חודש כדי שידעו באיזה יום

קרבן מוסף²⁸ של ראש חודש כולל אחד עשר קרבנות²⁹: עשרה קרבנות עולה: שני פרים, איל אחד ושבעה כבשים. ושעיר חטאת אחד. לקרבנות אלו מצרפים מנחות ונסכים - סולת שאותה מערבבים בשמן, ויין שאותו מנסכים על גבי המזבח³⁰.

28. מתי במהלך היום מקריבים את קרבן מוסף? כאשר מקדשים את החודש על פי ראיית הלבנה ממתנינים ביום השלושים לביאת עדים, כדי לדעת האם היום ראש חודש או לא, וממילא עד שיבואו העדים לא מקריבים את קרבן מוסף. נותר לנו לברר מתי מקריבים את קרבן המוסף כאשר באו עדים כבר בשעה מוקדמת או לחילופין ביום ל"א לחודש שעבר כאשר לא באו עדים ביום האתמול, ויום זה הוא בוודאי ר"ח.

בעניין עבודות המקדש בשבת הארכנו להביא כמה שיטות בעניין זמן הקרבת התמיד והמוסף. נעתיק כאן בקצרה את מסקנות הדברים לעניינינו, כפי שנראה לכאורה משיטות הראשונים והאחרונים.

- לדברי רש"י הקרבת המוסף נעשית בצהריים בשעה שישית.

- לדברי המהרי"ל זמן הקרבת התמיד בשבת מאוחרת (משום שינת שבת), והוא לומד זאת מפסוקים שנאמרו לעניין שבת, וממילא בר"ח קרבן התמיד קרב כרגיל בשעה מוקדמת, וכ"נ דעת המרדכי.

- לדברי הגר"א נלמד מפסוקים שיש להצמיד את תמיד של שחר למוסף, ולכן מאחרים בשבת את התפילה כיוון שאת המוסף יש להקריב מאוחר. ויש לעיין לשיטתו מה הדין ביו"ט ובר"ח.

- לדברי המהרש"א בדעת התוספות ייתכן שבשבת מאחרים את הקרבת התמיד כדי להסמיכו למוסף, אך זה דווקא בשבת שלא מקריבים נדרים ונדבות ואיננו צריכים למהר להקריב את התמיד. ולפ"ז בר"ח לא מאחרים.

- לשיטת המגן אברהם, אין חיוב להצמיד בשבת את התמיד למוסף, ולכן מאחרים את המוסף ולא מצמידים לתמיד, והתמיד קרב כנראה בזמנו בנץ החמה, (וסיבת איחור התפילה היא שאנו נוהגים בתפילה להצמיד שחרית למוסף), לעומת זאת בראש חודש משמע שמקדימים את המוסף כדי להסמיכו לתמיד.

עוד הבאנו שם את דברי הצ"ח שהסביר את תירוץ התוספות וכתב: "ועל זה תירץ הר"ש דהתם מיירי בשבת, פירוש דהך שאמרו מוספין בשש היינו בשבת, ובאמת בכל יום שיש בו מוסף היה ראוי להתאחר בשחיטת התמיד עד סוף זמנו כדי לקיים דבר יום ביזמו הנאמר במוסף דהיינו מאוחר, ולסמוך מוספין לתמיד ראוי להתאחר גם בתמיד, אבל מחמת שביום הכיפורים היה מוטל כל העבודות על כהן גדול ומפני חולשה דכהן גדול לא היו מספיק לגמור כל עבודת היום אם היו מתעצלים בשחיטת התמיד... וכן ברגלים אפילו למ"ד נדרים ונדבות אין באים ביום טוב מ"מ רבו הקרבנות מאד עולת ראייה ושלמי חגיגה, וכיון שאי אפשר להקדים שום קרבן קודם לתמיד של שחר היו מקדימין התמיד וגם המוסף". לדברי הצ"ח לכאורה בר"ח שאין בו קרבנות רבים יש לאחר את שחיטת התמיד, ואע"ג שנראה שבזמן המקדש היו באים רבים למקדש ומקריבים קרבנות (כפי שנביא לקמן), מ"מ הכמות לכאורה אינה כה גדולה, וצ"ע.

29. "ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם... ושעיר עזים אחד לחטאת לה' על עלת התמיד יעשה ונסכו" (במדבר כ"ח, י"א וט"ו).

30. "ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה לה': ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלשית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה" (במדבר כ"ח, י"ב-י"ד).

[ביחזקאל (מ', א'-ז) נאמרו שיעורים אחרים: "...שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב: והשתחוה עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה': והעלה אשר יקרב הנשיא לה' ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים: ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה: וביום החדש פר בן בקר תמימם וששת כבשים ואיל

שוחטים³¹ את שעיר החטאת וזורקים את דמו ומקטירים אותו, ואחר כך³² שוחטים את קרבנות העולה וזורקים את דמם. מוליכים את האברים לכבש ומניחים אותם בחלקו העליון של המזבח³³ ואחר כך מולחים ומקטירים אותם. לאחר מכן מקטירים את הסולת המעורבת

תמימם יהיו: ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה", והסבירה הגמרא במנחות (מה-מה): כיצד הדברים מתיישרים עם הכתוב בפסוקים עיי"ש].

31. אלו כהנים זוכים בעבודות הללו? הראשונים התייחסו לשאלה זו לעניין מוספי שבת. הרמב"ם (תמידין ומוספין ד', ט') כתב: "וכל שזכה בעבודה מעבודת התמיד של שחר הוא זוכה בה בשני כבשי מוסף". אולם בתו"י (יומא כו'): הסתפקו בזה: "מספקא לרבי במוסף של שבת אם היו עושין פייסות או אותם של שחרית היו עושין זה אחר זה ולא תיקשי דאם כן נפישו להו פייסות דד' פייסות דמתני' בכל יום מיירי אבל בשבת איכא טפי", וכ"כ בתוספות הרא"ש שם. ולכאורה ה"ה למוספי ראש חודש. היעב"ץ (בפתיחה לעבודת מוסף ר"ח סעיף ב') התייחס לדבר זה לעניין ר"ח וכתב: "אמת הדבר דמשמע שמוספי ראש חודש שוין לשל שבת בזה. שהזוכין בתמיד של שחר זוכים בהן. מ"מ צריך ביאור איך יספיקו י"ג כהנים הצריכין לכבש אחד בלבד. וכאן יש ז'. מלבד הפרים שצריכין כ"ד לכל אחד מהן בפני עצמו. והאיל י"א והשעיר... ויראה שהיו נמשכין בפייס דתמיד כ"ד כהנים המספיקין כדי עבודת הפרים. והראשונים מהם שזכו בתמיד. קדמו לזכות בעבודות שכנגדן. בפרים ובכבשים. וכן לאיל ולשעיר. אבל מן הסתם לא עשו אחרים. אלא אלו בלבד כ"ד לכל היותר. ואחר שעשו עבודת בהמה אחת מן המוספין חזרו אותן עצמן לאחרת. ועשו כמו כן לכולם עד תומם".

32. האחרונים דנו מהו הסדר המדויק של הקרבנות השונים. בברייתא בזבחים (צ). נאמר: "דת"ר: והקריב את אשר לחטאת ראשונה - מה ת"ל? שאין ת"ל ללמד שתקרב ראשונה, הרי כבר נאמר: ואת השני יעשה עולה! אלא זה בנה אב לכל חטאות שיקדמו לעולה הבאות עמהן, בין חטאת העוף לעולת העוף, בין חטאת בהמה לעולת בהמה, ואפי' חטאת העוף לעולת בהמה...". הרמב"ם פסק להלכה (תמידין ט', ו'): "חטאת קודמת לעולה אפילו חטאת העוף קודמת לעולת בהמה שנאמר את אשר לחטאת ראשונה בנין אב לכל חטאת שהיא קודמת לעולה הבא עמה, וכן בשעת הפרשה מפריש החטאת תחלה ואחר כך העולה". לפי זה מקדימים את החטאת. לעומת זאת במועדים כתובה בפסוק המילה כמשפט ולכן מקדימים על הסדר האמור בפסוק ודוחים את הקרבת הקרבנות שלומדים מהמועדים לר"ח ומקדימים את העולה. בעבודת התפילה (סימן קמ"א) הביא מדברי הירושלמי (הוריות פרק ג הלכה ד) שמהם רואים שהחטאת קודמת: "ופר של ע"ז קודם לשעיר הבא עמו מפני שקדמו במקרא. ר' שמואל אחוי דר' ברכיה בעי מעתה של ראש חדש יקדום לשעיר הבא עמו מפני שקדמו א"ר בא מרי לית יכיל חטאת דידיה חסר [במדבר כח טו] על עולת התמיד יעשה ונסכו סמכו לעולת התמיד". (הכתוב כאן על פי תורת הקרבנות, תמיד ומוספי שבת ור"ח, פרק ל"ג הע' 7).

33. נאמר במשנה (שקלים ח', ח') בעניין מיקום הנחת האברים: "ושל ראשי חדשים נתנין מתחת (ס"א) על כרכוב המזבח מלמטה (ס"א מלמעלה)". משנה זאת הובאה בגמרא בסוכה (נד:-נה): "...[דתנן] חלבי תמיד של שחר ניתנין מחצי כבש ולמטה במזרח, ושל מוספין ניתנין מחצי כבש ולמטה במערב, ושל ראש חדש ניתנין תחת כרכוב המזבח ולמטה. ואמר רבי יוחנן: לידע שהוקבע ראש חדש בזמנו". והסביר רש"י: "ושל ראשי חדשים - אברים של מוספי ראשי חדשים נתנין היו בכבש סמוך לכרכוב המזבח - למטה הימנו מעט, דהיינו, בחצי העליון של כבש, שכל הכבש - אורכו שלשים ושתים ואינו משפע ועולה אלא תשע אמות: השש אמות מן הארץ לסובב, והשלש מן הסובב ולמעלה - נמצאו שני שלישי אורך הכבש מן הארץ לסובב". ובתוספות: "ושל ראשי חדשים ניתנין על כרכוב המזבח ולמעלה - והיא שנויה כן בסוף מסכת שקלים (פ"ח מ"ח) ואין גירסת הספרים שלפנינו נכונה".

הרמב"ם (תמידין ו' ג') פסק להלכה: "ושל ראשי חדשים נותנין על המזבח מלמעלה בין קרן לקרן במקום הילוך רגלי הכהנים כדי לפרסמו שהוא ראש חדש". והסביר הכס"מ: "ומ"ש ושל ר"ח נותנים על המזבח מלמעלה. בסוף שקלים משנה ושל ר"ח ניתנים על כרכוב המזבח מלמעלה ובירושלמי איזהו כרכוב המזבח אמה בין קרן לקרן במקום הילוך רגלי הכהנים".

בשמך ומנסכים את היין ע"ג המזבח. בעת ניסוך היין על גבי המזבח, הכהנים תוקעים בחצוצרות³⁴, הלויים שרים³⁵, והנגנים מנגנים. יש אומרים שהכהנים מברכים את העם ברכת כהנים³⁶.

התכנסות בבית המקדש

בכמה מקורות אנו רואים שהיה מנהג שציבור רב מגיע לבית המקדש בראשי חודשים. בנוסף נבבאות העתידיות מצינו שיבואו ויתכנסו בבית המקדש³⁷.

34. "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' א-להיכם" (במדבר י', י'). ובמשנה בסוכה (נגז): "בכל יום היו שם עשרים ואחת תקיעות במקדש: שלש לפתיחת שערים, ותשע לתמיד של שחר, ותשע לתמיד של בין הערבים. ובמוספין היו מוסיפין עוד תשע". וכתב המנח"ח (מצוה שפ"ד ס"ק א'): "והנה כ"פ מבואר תר"ת נראה דזה מה"ת ע' בסוף ר"ה אבל מה שמבואר דתוקעין תשע תקיעות ג"פ תר"ת על כל פרק נראה דזה אינו מה"ת ורבנן תקנו כן כ"נ" (המקורות מאנצקפ"ת ערך חצוצרות עיי"ש עוד).

35. מהו השיר ששרים בר"ח? בדברי התנאים והאמוראים לא מצינו התייחסות מפורשת לשאלה זו. המאירי (ר"ה לא). כתב: "שאר מוספים של שאר ימים טובים וראשי חדשים מפורשים במסכת סופרים ובשאר מקומות ואין זה מקומם". אולם במסכת סופרים שלפנינו הדבר אינו נמצא. הרמ"ע מפאנו (בש"ס ס' כ"ה) כתב: "בשירי הלויים שאנו נוהגים לאמרם בבית הכנסת... בר"ח למוסף ולמנחה סדרנו ברכי נפשי גדלת מאד עפ"י המדרש הנעלם, כי לא מצאנו לו בנמרא סדר השיר, ונכון הוא, ואף על פי שבמסכת סופרים זכרו בו וישב עליהם את אונם, מ"מ ברכי נפשי עדיף לך".

36. לעניין שבת הבאנו שהרמב"ם (תפילה ונשיאת כפים י"ד, י"ד) כתב: "במקדש מברכין ברכת כהנים פעם אחת ביום אחר תמיד של שחר". אולם התוספות (סוטה לח). חולקים: "ולא הוה נשיאות כפים בכל יום אלא בעבודת תמיד... והוא הדין במוספין ובתמיד של בין הערבים". ועיין ביעב"ץ במה שכתב בעניין קרבנות ר"ח ובעניין קרבנות שבת.

37. במספר מקורות מצינו שבזמן שבת המקדש היה קיים היה מנהג להאסף בבית המקדש בר"ח: "לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה: חדשיכם ומועדיכם שגאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא". והסביר רש"י: "חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו' - ולקראו מקרא חדש ושבת שאתם נאספי לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבכם הנוטה לעכו"ם". וברד"ק: "... וכשתקראו מקרא קדש ותאספו ואתם נעצרים בבית לקדש חדש או מועד שהיא יום שבתון ובלבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה". בספר שמואל (א', פרק כ' פס' כ"ז-כ"ט) נאמר: "ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר...". הרד"ק בהסבר הפסוקים שם (בפס' י"ט) כתב: "...ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה' וכן נראה בבבואת יחזקאל לעתיד".

בפסוקי התנ"ך מצינו מספר מקורות המכוונים לכך שיהיה לעתיד לבוא משהו מיוחד במקדש בראשי חודשים. בחתימת ספר ישעיהו (ס', כ"ג): "היה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' ". וביחזקאל (פרק מ"ו): "...שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב: והשתחוה עם הארץ פתח השער

ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה': והעלה אשר יקרב הנשיא לה' ביום השבת... וביום החדש". הפרשנים דנו כיצד להסביר את מעשהו של הנשיא ומהם הקרבנות שמקריב, יש שהסבירו שהכוונה לקרבנות מיוחדים ויש שהסבירו שהכוונה לקרבנות ר"ח הרגילים.

האברבנאל (בספרו משמיע ישועה מבשר טוב החמישי, נבואה ט') כתב על נבואה זו שהיא מבטאת חידוש חדש שיהיה בבית המקדש השלישי: "היעוד הה' ממה שבאר הנביא הדרך אשר יבא הנשיא, וששער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח (מו, א). והנה פתיחת השערים האלה וסגירתם וכן מה שאמר קודם לכן בספור הבנין על שער המקדש החיצון הפונה קדים שאמר (מד, ב) השער הזה סגור יהיה לא יפתח וגו', את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה', לא נזכר דבר ממנו בבית שני, והנביא עשה בנבואותיו אלה עיקר גדול מזה באמרו (מו, ב) ובא הנשיא דרך אולם השער וגו' והשער לא יסגר עד הערב, ואין המלט מהיות זה חדוש גדול צוה עליו ית' לעתיד לבא, ואי אפשר לפרשו לא בדרך רוחני כדברי הנוצרים, וכ"ש על זמן בית שני שלא היה שם דבר מזה כלל".

בפסיקתא רבתי (פיסקא א') מצינו שהתייחסו לעניין: ואפילו שכבת שקולין הן ראשי חדשים נמצאת אומר שראשי חדשים שקולים כנגד המועדות והשבתות ומניין שהם שקולים אף כנגד השבתות ממה שהשלים בנביא והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות. אמר להם בני בעולם הזה כמה פעמים הייתם עולים (בשנה) לא שלשה פעמים בשנה כשיגיע הקץ אני בונה אותו ואין אתם עולים שלשה פעמים בשנה אלא כל חודש וחודש ובכל שבת [ושבת] אתם עתידים להיות עולים (בו) [שם] כמה שנאמר והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו. ד"א והיה מדי חודש בחדשו והיאך אפשר שיבא כל בשר בירושלים בכל חודש ובכל שבת א"ר לוי עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כולו, והיאך הם באין ראש חודש ושבת מסוף העולם אלא העבים באין וטוענים אותם ומביאין אותם לירושלים והם מתפללים שם בבוקר והוא שהנביא מקלסן מי אלה כעב תעופנה וגו' (ישעיה ס' ח'). וע' לב חדש (על יחזקאל) בפרק המקדש והארץ לעתיד לבוא, סעיף ד'.

מצוות נתינת מחצית השקל וזמנה

כל אדם מהגברים שבעם ישראל, מצווים לתת בכל שנה מחצית השקל³⁹. בראש חודש אדר מתחילים להכריז על הצורך להביא 'מחצית השקל'⁴⁰. בכסף זה ישתמשו לקניית קרבנות ציבור ולצרכים נוספים של בית המקדש. בחו"ל מתחילה ההכרזה והגבייה קודם לכן כדי שיספיקו השקלים להגיע עד ר"ח ניסן, בשנה מעוברת דוחים הכל לאדר⁴¹.

ביום זה מתחילים לפרסם אצל כולם⁴² ולהזכירם שעליהם להכין את כספי מחצית השקל. החל בט"ו באדר ועד לכ"ד בחודש מתחיל בפועל האיסוף של מחצית השקל וי"א שכבר בר"ח⁴³. **וכשחל ט"ו ביום שישי או בשבת מתחילים אחרי שבת**⁴⁴. מעמידים בכל עיר דוכנים לאיסוף הכסף, ועל גביהם מציבים קופות סגורות. החל מכ"ה באדר הדוכנים מוצבים בבית המקדש וי"א שבירושלים, ומאז כופים את מי שלא הביא מחצית השקל - להביא⁴⁵.

מה יעשו היום בבית המקדש? מחצית השקל

קרבנות הציבור והוצאות רבות נוספות הקשורות למקדש, ממונים מכספי 'מחצית השקל' שעם ישראל מצווים להביא בכל שנה לבית המקדש. בכל שנה, החל מראש חודש ניסן מתחילים להשתמש בשקלים שנתרמו בתרומה חדשה³⁸ ולכן לקראת זמן זה מתחילים באיסוף כספי מחצית השקל.

39. "וידבר ה' אל משה לאמר: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם גנף בפקד אתם: זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה': כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת ה': העשיר לא ירבה והדל לא ימעט ממחצית השקל לתת את תרומת ה' לכפר על נפשתיכם: ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשתיכם" (שמות ל', י"א-ט"ז).

40. "באחד באדר משמיעין על השקלים" (משנה שקלים א', א'). וברושלמי שם: "ולמה באחד באדר כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן ותיתרם תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן", ועיי"ש הסברים נוספים. ובבבלי (מגילה כט.): "על השקלים מנלן? אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: דאמר קרא זאת עלת חדש בחדשו, אמרה תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה. וכיון דבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה, קדמינן וקרינן באחד באדר, כי היכי דליתו שקלים למקדש".

41. ירושלמי ריש שקלים הובא בשקל הקודש פ"א ס"ק נ"ט, והוסיף בשם רבינו משולם: "ואף אם הכריזו באדר הראשון ונתעברה השנה אח"כ צריכין לחזור ולהכריז באדר שני".

42. "מהו משמיעין רב הונא אמר מכריזין היך מה דאת אמר [דברי הימים ב', כ"ד ט'] ויתנו קול ביהודה ובירושלם" (ירושלמי שקלים א', א').

43. "כן משמע בתוס' קדושין נ"ד א' ובריטב"א מגילה נ"ט א' וכ"ה בתנחומא ריש תשא היו מתחילין לגבות מר"ח אדר ותורמין בר"ח ניסן כמש"כ שם אח"כ משמיעין בא' באדר ונגבת בראשון של ניסן הכונה תורמין בא' בניסן" (שקל הקודש שקלים פרק א' בציון ההלכה ס"ק קכ"ו).

44. "סוף סוף חמיסר במעלי שבתא מיקלע, ושולחנות לא נפקי עד חד בשבא" (מגילה ל.), צויין בשקל הקודש וכתב שם בציון ההלכה (ס"ק קכ"ז): "מגילה ל' א' וע"ש בראש יוסף כ"ט ב' ד"ה אתמר שתמה למה השמיטו רבנו וכ' אולי ס"ל דרב פליג וס"ל דיושבין בע"ש וצ"ע".

45. "באחד באדר משמיעין על השקלים... בחמשה עשר בו שולחנות היו יושבין במדינה בעשרים וחמשה יסבו במקדש משישבו במקדש התחילו למשכן את מי ממשכנין לויים וישראלים גרים ועבדים משוחררים אבל לא נשים ועבדים וקטנים כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק ואין ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום" (משנה שקלים א', א', ג').

38. "תנו רבנן: באחד בניסן ראש השנה לחדשים, ולעיבורין, ולתרומת שקלים... ולתרומת שקלים מנלן? - אמר רבי יאשיה: אמר קרא זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה. אמרה תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה..." (ר"ה ז.).

מצוות מחצית השקל מוטלת על כל הגברים שהגיעו לגיל עשרים וי"א לגיל שלוש עשרה⁴⁶. נשים וקטנים אינם חייבים לתת אך יכולים⁴⁷. גם יושבי חו"ל מחוייבים במצווה זו⁴⁸.

כמה כסף מביאים?

התורה ציוותה להביא חצי שקל. היא הוסיפה שכל שקל הוא עשרים גרה (דהיינו משקל של עשרים מעות של כסף טהור) בחישוב התאמת השיעורים לימינו יש לתת כסף בשווי של בין שבעה לתשעה וחצי גרם כסף בערך⁴⁹.

46. הרמב"ם (שקלים א', ז') כתב שקטנים פטורים, וכתב ע"ז בשקל הקודש (ס"ק מ"ח): "משמע דמבן י"ג חייב כמו כל המצות והא דכתיב מבן עשרים ומעלה הוא דוקא לתרומת אדנים אבל לקרבנות כל בן י"ג חייב וכ"ד איזה ראשונים אבל דעת הרבה ראשונים דאין חייב עד שיהא בן עשרים שנה...". ועיי"ש עוד כיצד מונים גיל זה.

47. "את מי ממשכנין לויים וישראלים גרים ועבדים משוחררים אבל לא נשים ועבדים וקטנים כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק" (משנה שקלים א', ג'), וברמב"ם (שקלים א', ז'): "הכל חייבין ליתן מחצית השקל כהנים לויים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים, אבל לא נשים ולא עבדים ולא קטנים, ואם נתנו מקבלין מהם, אבל הגוים שנתנו מחצית השקל אין מקבלין מהם".

48. "ובזמן שביית המקדש קיים נותנין את השקלים בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ" (רמב"ם שקלים א', ח').

49. בתורה נאמר שהשקל שווה עשרים גרה. בתרגום אונקלוס ובתרגום יונתן תרגמו שגרה הוא מעה. (וכך הובא גם בגמרא בכורות נ. בשם התרגום).

בגמרא (בכורות נ.) מבואר שבדורות מאורחים יותר (תקופת יחזקאל או לאחר מכן) הוסיפו על הסלע של התורה (תוספת של חמישית שהיא 'שתות' מלבר) כך ששקל של תורה נהיה שווה כ"ד מעות (להוספה זו יש תוקף של דין דאורייתא כנדרש שם מהפסוקים), וכפי שכתב שם רש"י: "ומשנינן בתר דאוסופו עליה - על סלע דאורייתא הוסיפו שתות ועשאווהו למדת סלע צורי עשרים וארבעה מעין".

הרמב"ם (שקלים א', ג') הסביר שמשקל מעה של כסף היא משקלם של שישה עשר גרגירי שעורה, (וכתב הכס"מ שמקורו בדברי הר"ף), לפי זה משקל מחצית השקל ללא ההוספה שווה למשקל מאה ושישים גרגירי שעורה שמקובל לחשבם בכך גרם כסף, אולם כמה אחרונים וכן כמה חוקרים שקלו את השעורים ולפיהם השיעור הוא כ-7 גרם.

לעומת זאת לרש"י משקל השקל שונה, ולפיו שיעור מחצית השקל עומד על כ-7 גרם כסף, אולם כנראה שיעור זה נמדד לפי משקל הכסף שהלכו לפיו לאחר שהוסיפו על השקלים.

רבים מראשונים אשכנז נקטו כרש"י (והרמב"ן ועוד כתבו שמצאו שקלים כשיטתו) אולם ההלכה נפסק בשו"ע כר"ף והרמב"ם.

במשנה בשקלים (א', ו') נאמר: "...רבי יהודה אומר אף לשקלים אין להם קצבה שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרים". השיעור של דרכונות וסלעים גדול מאד, והוא גדול בצורה משמעותית מאשר השקל. ויש לעיין מדוע נתנו כל כך הרבה?

הרמב"ם בפי'המ"ש שם ובי"ד החזקה הסביר שהסיבה היא שמצוות מחצית השקל של התורה היא לתת מחצית מן המטבע הנהוגה באותו מקום, ולכן נתנו אז שיעור גדול יותר. הוא מוסיף ומסייג שמ"מ אין לתת פחות משקל של תורה, וז"ל (שקלים א', ה'): "מחצית השקל זו מצותה שיתן מחצית מטבע של אותו הזמן אפילו היה אותו מטבע גדול משקל הקדש, ולעולם אינו שוקל פחות מחצי השקל שהיה בימי משה רבינו שהוא משקלו מאה ושישים שעורה". נמצא שלשיטת הרמב"ם מכיוון שבימינו אין לנו מטבע הגדולה משיעור של תורה,

את הכסף מאחסנים באחד החדרים (לשכות) בבית המקדש⁵⁰, בתוך שלושה כלים גדולים ('קופות') שכל אחד מכיל תשע סאין (כ-75 ליטר וי"א כ-130 ליטר⁵¹).

תרומת הלשכה

הוצאת הכסף לצורך השימוש בו, נקרא בפי חז"ל 'תרומת הלשכה', כך כתב הרמב"ם⁵²: "בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה, בראש חדש ניסן, ובראש חדש תשרי קודם יום טוב או אחריו, וקודם עצרת בחמשה עשר יום, וכיצד תורמין אותה אחד נכנס לפניו מן הלשכה והשומרין עומדים בחוץ והוא אומר להם אתרום והן אומרים לו תרום תרום תרום שלשה פעמים, ואחר כך ממלא שלש קופות קטנות כל קופה מהן מכילה שלש סאין מאותן שלש קופות הגדולות ומוציאן לחוץ כדי להסתפק מהן עד שיכלו. וחוזר וממלא אותן השלש קופות הקטנות מן שלש הגדולות פעם שנייה קודם עצרת ומסתפקין מהן עד שיכלו. וחוזר וממלא אותן פעם שלישית מן השלש קופות הגדולות בתשרי ומסתפקין מהן עד שיכלו עד ראש חדש ניסן, ובראש חדש ניסן תורמין מתרומה חדשה, לא הספיקו להן השקלים שבשלש קופות הגדולות וכלו עד שלא הגיע ניסן חוזרין ותורמין משירי הלשכה".

שיעור מחצית השקל ייקבע לפי כ-8 גרם כסף, שזהו השיעור של מחצית השקל ללא התוספת המאוחרת, שהיתה שייכת רק בדור ההוא.

כמה ראשונים חלקו על שיטת הרמב"ם וסוברים ששיעור מחצית השקל נקבע לפי ערך הכסף של מחצית שקל הקודש ולא לפי אותו דור, כך כתב שם (בסעיף ו') הראב"ד בהשגה: "מכל מקום לא אמרו שהיו הולכין אחר יציאת המטבעות (אלא במטבעות) אלא היה המטבע מה שהיה אבל הם היו שוקלים לפי שהיו מתי מעט והוצרכו לשקול תחלה דרכונות ועל זה הדרך הלכו בכל שקליהם, ואין השכל נותן שהיה להם בתחלה מטבע של דרכונות והם היו עניים והעשירי". הר"ח קנייבסקי ציין בשקל הקודש (ציון ההלכה ס"ק מ"ט) לראשונים ואחרונים נוספים שהסבירו כך: "רמב"ן פ' תשא ורא"ש פ"ב דשקלים בפ"ב וריבב"ן ותלמיד רשב"ש ורבונו יונה בפ"י עה"ת פ' תשא".

לשיטות אלה נראה שאין מקור לכך ששוקלים בכל דור לפי מחצית המטבע הנהוגה באותו דור, אלא הולכים תמיד לפי מחצית השקל המקורית של התורה. אולם ייתכן מאד שבניגוד לרמב"ם, לשיטתם השיעור יקבע כשאר דיני תורה (כפדיון הבן) לפי השקל המיוסף (כ"ד מעות: עשרים גרה-מעות בתוספת שתות מלבר = 20%), וכך נקט הר"ח קנייבסקי שם. לפי זה המקובל דלעיל שהוא שמונה גרם כסף, בתוספת שתות, שווה 9.6 גר' כסף. אולם לפי השקילה ששקלו האחרונים השיעור יהיה 8.5 גרם כסף.

50. "ומניחין אותן בלשכה אחת מן הלשכות במקדש וסוגרין כל דלתותיה במפתחות וחותרין עליה חותרות" (רמב"ם שקלים ב', ד'), בשקל הקודש ציין לדברי המאירי (בפירושו לשקלים ריש פרק ב') שכתב: "מכנסין אותם בלשכה אחת שבמקדש מיוחדת לכך", והוסיף (בביאור ההלכה פרק ב' ס"ק ע"ו): "ויתכן שלא היתה לשכה מיוחדת כל השנים לזה אלא כל שנה יחדו א' הלשכות מדלא חשיב לה במס' מדות בהדי הלשכות".

51. עפ"י מידות ושעורי תורה י"ד, י"א.

52. שקלים ב', ה'-ו'.

למה משתמשים בכספי מחצית השקל?

בכספי מחצית השקל שהוצאו בתרומת הלשכה משתמשים בשימושים רבים ומגוונים, נביא כאן כמה מרכזיים שבהם מדברי הרמב"ם⁵³: "תרומת הלשכה מה יעשה בה, לוקחין ממנה תמידין של כל יום והמוספין וכל קרבנות הצבור ונסכיהם והמלח שמולחין בו כל הקרבנות, וכן העצים אם לא הביאו עצים ולא מצאו אלא בדמים, והקטרת ושכר עושיה, ולחם הפנים ושכר עושה לחם הפנים, והעומר ושתי הלחם ופרה אדומה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית שקושרין בין קרניו כל אלו באין מתרומת הלשכה... פרוכות של שערים באין מתרומת הלשכה... בגדי כהונה בין בגדי כהן גדול בין שאר בגדי כל הכהנים שעובדין בהן במקדש הכל מתרומת הלשכה".

בתמונה נראית סידרת מטבעות שהוצאו על ידי 'מכון המקדש' כמט"ב מחצית השקל. מטבעות אלה הכילו שבעה גרם כסף כדי שרוכש המטבע יוכל לצאת ידי חובת המצוה לכל הדעות.

53. שקלים פרק ד'.

על הסדרה

לרבים מאיתנו ציפייה גדולה לבית המקדש ולהשבת העבודה בו. אולם, לא כולנו יודעים כיצד התבצעו בעבר, וכיצד יתבצעו בע"ה בקרוב, עבודות אלו באופן מעשי. וכך, המבט על הציפייה למקדש, והבנת פסוקי הקרבנות הנלמדים בתורה והנאמרים בתפילה, עלול להיות לא מובן ותיאורטי בלבד.

מטרת הסידרה לקרב אלינו בשפה ברורה וקלה את הנעשה בזמנים השונים במקדש, על מנת שאדם יוכל לחיות את 'חיי המקדש' ביום וביום ובמיוחד בחגים ובמועדים.

לקבלת קבצים נוספים בסדרה,
רשמו בקשת הצטרפות לדוא"ל:
hamonorot@gmail.com

